

Karol Gregorczyk¹
Uniwersytet Gdański

Pozytywizm prawno-polityczny – koncepcja Uberta Scarpelliego

1. Wprowadzenie

Włoska myśl prawnicza XIX i XX w. nie miała samorodnego charakteru, pozostawała bowiem pod wpływem prądów intelektualnych dominujących w ówczesnej Europie. Jednak pozwoliła ona ukształtować się wielu oryginalnym koncepcjom w teorii i filozofii prawa. Włochy, wcześniej – przez wieki podzielone na wiele różnych organizmów politycznych – od czasu wcielenia w życie idei *risorgimento* i zjednoczenia w latach 1859–1870 w jedno państwo, poszukiwały swej nowej tożsamości w szybko zmieniającym się otoczeniu społeczno-ekonomicznym. Z jednej strony towarzyszyła temu duma z dokonań starożytnych przodków, a z drugiej troska o stworzenie trwałych podwalin prawno-ustrojowych państwa włoskiego. W nauce prawa ścierały się ze sobą nurty tradycjonalistyczne (np. koncepcja prawa naturalnego Antoniego Rosminiego) oraz nurty modernistyczne (np. koncepcje pozytywistyczno-prawne nawiązujące m.in. do poglądów Roberta Ardigò). Jednocześnie pojawiły się nurty krytyczne (np. neokantyzm, neoheglizm), stanowiące niejako trzecią drogę poszukiwań. Niewątpliwie myśl prawnicza na terenie Italii miała swój specyficzny koloryt, akcentowała bowiem wymiar historyczny fenomenu prawa.

Pozytywizm pojawił się tam – w porównaniu do Francji, Niemiec oraz Wielkiej Brytanii – stosunkowo późno (na przełomie lat 50. i 60 XIX w.), co było związane z trudną sytuacją społeczno-gospodarczą oraz wolniejszym tempem modernizacji. Włoska filozofia pozytywistyczna miała początkowo charakter eklektyczny, korzystając z dorobku Herberta Spencera i w mniejszym stopniu Auguste’a Comte’a². Czołową postacią jej pierwszej fazy rozwoju był Roberto Ardigò, były ksiądz oraz profesor historii filozofii na Uniwersytecie w Padwie. Jego idee stały się inspiracją do powstania pozytywizmu ewolucyjnego (np. Raffaele Schiattarella, Salvatore Fragapane), opartego na założeniu, że wszystkie społeczeństwa ludzkie kształtują się zasadniczo w podobny sposób w danym czasie, zgodnie z ogólnymi prawami ewolucji.

¹ Numer ORCID: 0000-0002-2700-1578. Adres e-mail: karol.gregorczyk@prawo.ug.edu.pl

² C. Faralli, *Legal Philosophy in Italy in the 20th-Century*, w: E. Pattaro, C. Rovarsi (red.), *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence: Legal Philosophy in the Twentieth Century: The Civil Law World*, Netherlands 2016, vol. 12, s. 370.

Aplikacji pozytywizmu na gruncie nauk prawnych dokonali m.in. Giuseppe Carle i Luigi Miraglia, odwołując się do historiozofii myśliciela Oświecenia Giambattisty Vica. Niektórzy uczeni (np. Icilio Vanni), reprezentując również stanowisko pozytywistyczne, wyrażali poglądy krytyczne, poszukując alternatywnych koncepcji w stosunku do dotychczasowej metody ewolucyjnej³.

Na przełomie XIX i XX w. nastąpił kryzys pozytywizmu w Italii, czemu towarzyszyło pojawienie się nowych kierunków. Przy czym do najbardziej wpływowych stanowisk filozoficznych, które sytuowały się w opozycji do dotychczas panującego pozytywizmu, były neokantyzm (np. Giorgio Del Vecchio) i neoheglizm (np. Benedetto Croce, Giovanni Gentile).

Po II Wojnie Światowej doszło do istotnych zmian we włoskim życiu intelektualnym, co doprowadziło do kontestacji dotychczas dominującej filozofii idealizmu, łączonej z reżimem faszystowskim. Wtedy miało miejsce tzw. „drugie odrodzenie” prawa naturalnego, będące przedmiotem szczególnego zainteresowania przedstawicieli myśli katolickiej. Równolegle, zaczął się krystalizować ruch intelektualny zmierzający do podjęcia refleksji nad myślą klasycznego pozytywizmu prawniczego. Ważną rolę odegrał wówczas m.in. Uberto Scarpelli, uczeń Gioela Solariego, wyrażający stanowisko krytyczne wobec dotychczasowych badań nad prawem. Przypisywał ów fenomen, jakim jest prawo, do sfery *praxis*, utożsamiając je z aspektem techniki politycznej, zaś sam pozytywizm miał być immanentnie związany z ukształtowaniem i rozwojem organizacji politycznej właściwej dla formy nowoczesnego państwa. Celem niniejszego artykułu jest analiza oryginalnej koncepcji pozytywizmu prawno-politycznego Uberta Scarpelliego w kontekście szerszej problematyki autonomii prawa.

2. Debata dotycząca pozytywizmu prawniczego w powojennych Włoszech

Wraz z końcem wojny filozofia idealistyczna, która wiodła prym w okresie rządów Benito Mussoliniego, popadła w kryzys, co doprowadziło do jej podziału na dwa główne nurty, obejmujące odpowiednio: myśl marksistowską oraz spirytualistyczną. Oprócz tego, bardziej wyrazistą reakcją na idealizm było ukształtowanie się świeckiego, racjonalistycznie ukierunkowanego nurtu myślenia, określanego mianem neo-oświecenia (*neo-illuminismo*).

Począwszy od lat 50. XX w. podejmowano wysiłek reinterpretacji podstawowych założeń pozytywizmu prawniczego, w nowych demokratycznych warunkach politycznych. Swoistym manifestem programowym tego nurtu był esej Norberta Bobbia *Scienza del diritto e analisi del linguaggio* 1950 r., poświęcony nauce prawa i analizie lingwistycznej⁴.

Ówczesna filozofia analityczna czerpała obficie z normatywizmu Hansa Kelsena, adaptując na własne potrzeby podstawowe założenia tej koncepcji. W początkowym okresie swojej pracy naukowej, inspirując się koncepcją H. Kelsena, N. Bobbio ograniczał zadanie nauki prawa wyłącznie do badania powinności prawnej, czyli norm prawnych. W jego przekonaniu należało uczynić przedmiotem analizy podstawowe pojęcia prawne oraz strukturę związków logicznych między elementami systemu prawa. Normy prawne nie mają szczególnych cech, które są wyłącznie im właściwe, zaś o normie

³ C. Faralli, *Legal...*, s. 371–377.

⁴ C. Faralli, *Legal...*, s. 392–394; P. Borsellino, *Bobbio, Norberto*, w: Ch.B. Grey (red.), *The Philosophy of Law. An Encyclopedia*, Londyn–Nowy Jork 2012, s. 84–85.

prawnej można zasadnie mówić wtedy, gdy należy do systemu prawnego. Normy nie powinny podlegać wartościowaniu, zatem w badaniach nad prawem nie jest potrzebne odwoływanie się do moralności, socjologii czy ekonomii⁵.

W tym samym czasie również Uberto Scarpelli podjął kroki zmierzające do aplikacji metody filozofii analitycznej w studiach nad prawem. Jego szczególną zasługą było przybliżenie nauce włoskiej najnowszych trendów anglosaskiej filozofii prawa, zwłaszcza filozofii języka. W swych poszukiwaniach naukowych było mu bliżej do anglosaskiej filozofii analitycznej niż pozytywizmu logicznego Koła Wiedeńskiego, duże znaczenie miały prace Herberta L.A. Harta i Richarda M. Hare'a⁶. W badaniach nad normami prawnymi szkoła analityczna uwypukliła podstawową rolę języka jako systemu znaków używanych w codziennej komunikacji. Ze wskazanego okresu pochodzą takie prace naukowe włoskiego uczonego, jak *Il problema della definizione e il concetto di diritto* (1955), *Contributo alla semantica del linguaggio normativo* (1959)⁷. Tę drugą uznaje się za najbardziej systematyczną, wczesną pracę włoskiej szkoły analitycznej, w której to przedstawiono empiryczną teorię definicji pojęć prawnych. Definicje pozwalają określić znaczenie wyrazów językowych, stanowią reguły oparte na korelacji językowych elementów pierwotnych z podstawowymi danymi doświadczenia⁸.

Przełomowe znaczenie w powojennej refleksji we Włoszech na temat pozytywizmu prawniczego miała międzynarodowa konferencja naukowa w Bellagio we wrześniu 1960 r. Dobór gości uczestniczących w spotkaniu pozwolił podkreślić pewne subtelne różnice między dwoma kierunkami interpretacyjnymi filozofii prawa – włoską i anglosaską. Debata została podzielona na trzy części. W pierwszej kolejności podjęto próbę scharakteryzowania, co oznacza pojęcie pozytywizmu prawniczego. Następnie poruszono kwestię historycznego rozwoju pozytywizmu prawniczego, aby na koniec wyjaśnić pojęcia techniczne właściwe dla koncepcji pozytywistycznych⁹.

Podczas dyskusji ujawniły się różnice dotyczące sposobu rozumienia pozytywizmu prawniczego. Włoscy uczeni uznawali za zasadne posługiwanie się terminem „pozytywizm prawniczy” jako wygodnym sposobem ujednoczenia rozmaitych stanowisk antynaturalistycznych, spotykanych w filozofii prawa. Między uczestnikami istniały pewne rozbieżności dotyczące tego, czy koncepcja autonomicznego systemu prawnego pociąga za sobą relatywizm etyczny. Przedstawiciele filozofii anglosaskiej zajmowali stanowisko relatywistyczne, uważając, że kwestia określenia, czym jest pozytywizm prawniczy jest niezależna od charakteru norm moralnych. Natomiast filozofowie włoscy akcentowali znaczenie wartości moralnych dla funkcjonowania systemu prawnego. Na tym etapie dyskusji poruszono problem przestrzegania prawa i obowiązku prawnego. Uberto Scarpelli wyraził pogląd, że norma prawa stanowionego nie zasługuje na posłuszeństwo tylko z tego względu, że jest formalnie prawem. Obowiązek przestrzegania prawa przez obywateli nie może jedynie wynikać z posłuchu wobec

⁵ P. Borsellino, *Bobbio...*, s. 85. Należy odnotować, że w swej pracy *Giusnaturalismo e positivismogiuridico*, (Mediolan 1965) N. Bobbio wyróżnił trzy sposoby rozumienia pozytywizmu prawniczego – jako ideologii, teorii oraz jako metody studiowania prawa, przy czym sam N. Bobbio utożsamiał pozytywizm tylko z ostatnim ze wskazanych znaczeń.

⁶ B.S. Jackson, *Legal Semiotics and Semiotic Aspects of Jurisprudence*, w: A. Wagner, J.M. Broekman (red.), *Prospects of Legal Semiotics*, Dordrecht–Heidelberg–London–Nowy Jork 2010, s. 11.

⁷ F.M. Luna, *La Filosofía del Derecho de Uberto Scarpelli Análisis del lenguaje normativo y Positvismo Jurídico* (tesis doctoral), Alicante 2008, s. 4–6; https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/11057/1/tesis_doctoral_felix_morales.pdf, dostęp: 16.07.2024 r.

⁸ B.S. Jackson, *Legal...*, s. 11.

⁹ Zob. R.A. Falk, S.I. Shuman, *The Bellagio Conference on Legal Positivism*, „Journal of Legal Education” 1961/2(14), s. 213–228.

określonych norm prawnych, ale być także oparty na krytycznej refleksji i możliwości kwestionowania niesprawiedliwego prawa¹⁰.

Z kolei przedstawienie historycznych początków pozytywizmu prawniczego w XIX w. nie wywołało żywej dyskusji wśród uczestników. Wygłoszone referaty dotyczyły analizy porównawczej pozytywizmu prawniczego Johna Austina oraz niemieckiej szkoły historycznej (Gustava Hugo, Carla Friedricha von Savigny'ego), myśli Austina i utylitaryzmu (Jeremy'ego Benthama, Johna Stuarta Milla), a także tzw. jursprudencki pojęć (*Begriffsjurisprudenz*).

Pojawienie się koncepcji pozytywistycznych było łączone z centralizacją nowoczesnego państwa w XIX w. i podporządkowaniu w nim istniejących źródeł prawa zgodnie z jednolitym, państwowym systemem prawnym. Postępująca sekularyzacja w świecie zachodnim miała niewątpliwie wpływ na upowszechnienie się w środowisku naukowym postaw antymetafizycznych i badań empirycznych. Pozytywizm prawniczy powstał w opozycji do dotychczas dominujących koncepcji prawnonaturalnych¹¹.

Trzecia część rozważań została poświęcona wyjaśnieniu pojęć ściśle związanych z myślą pozytywistyczną. Dyskusja na temat mocy prawnej została zainicjowana przez U. Scarpelliego. Chciał on ustalić znaczenie mocy prawnej i warunki, w jakich uznajemy normę lub system prawny jako obowiązujący. Włoski uczony aprobował tezę, zgodnie z którą norma lub cały system wiąże wtedy i tylko wtedy, gdy zostanie za taki uznany przez konkretną osobę, działającą w obrębie danego systemu. Dokonując oceny, czy jakaś norma jest obowiązująca, należy przede wszystkim odwołać się do postępowania jednostki, posługującej się normami w celu określenia działań i wydawania odpowiednich sądów dotyczących zachowań¹². Przedstawiona koncepcja wyboru odzwierciedla u U. Scarpelliego sytuację sędziego, który chcąc uniknąć odpowiedzialność za podejmowane decyzje mógłby stwierdzić, że stosuje jedynie obowiązujące prawo, a w rzeczywistości dokonuje on każdorazowo indywidualnego wyboru w zakresie wiążącej normy.

3. Pozytywizm polityczny w ujęciu Scarpelliego

Opisana debata naukowa wkrótce zaowocowała ważnymi publikacjami na temat zagadnienia pozytywizmu prawniczego, m.in. *Sul positivismo giuridico* N. Bobbio czy *Validity and the Conflict between Legal Positivism and Natural Law* A. Rossa. Z kolei w 1965 r. ukazały się dwie ważne prace będące syntezą włoskiej myśli pozytywizmu prawniczego i filozofii analitycznej, w okresie powojennym – *Giusnaturalismo e positivismo giuridico* N. Bobbia oraz *Cos'è il positivismo giuridico* U. Scarpelliego¹³. W dalszych rozważaniach należy skupić uwagę na dziele drugiego autora, zwłaszcza przedstawionej w nim interesującej interpretacji pozytywizmu prawniczego.

Jednym z ważnych dokonań U. Scarpelliego było ożywienie dyskusji na temat ideologicznego wymiaru pozytywizmu prawniczego. Zaproponowana przez włoskiego uczonego interpretacja polityczna pozytywizmu prawniczego opiera się na kilku następujących założeniach:

¹⁰ R.A. Falk, S.I. Shuman, *The Bellagio ...*, s. 219–222.

¹¹ R.A. Falk, S.I. Shuman, *The Bellagio ...*, s. 223.

¹² R.A. Falk, S.I. Shuman, *The Bellagio ...*, s. 224–225.

¹³ C. Faralli, *La filosofia del diritto contemporanea I temi e le sfide*, Bari 2015, s. 4. Norberto Bobbio i Uberto Scarpelli byli czolowymi myślicielami o orientacji pozytywistycznej, a ich działalność naukowa stała się impulsem do powstania we Włoszech szkoły analitycznej, koncentrującej się zarówno na filozofii prawa, jak i ogólnej teorii prawa.

- a) konieczność dokonania wyboru politycznego na rzecz funkcjonowania określonego systemu prawnego;
- b) ścisłe związanie pozytywizmu prawniczego z organizacją nowoczesnego państwa liberalno-demokratycznego;
- c) zaangażowanie polityczne prawników w afirmację i utrzymanie organizacji nowoczesnego państwa;
- d) przyjęcie Hartowskiego wewnętrznego punktu widzenia w odniesieniu do norm prawa pozytywnego.

Stanowisko opisywanego autora jest o tyle godne uwagi, że w celu obrony myślenia pozytywistycznego posłużył się argumentami częściej wykorzystywanymi przez krytyków powyższych koncepcji. Klasyczne podejście wyrażało się w akceptacji formalistycznego legalizmu, co implikowało ścisłe podporządkowanie się woli ustawodawcy. W przedstawionej perspektywie, w skrajnych przypadkach, prawo mogło stanowić dla rządzących wygodne narzędzie do realizacji celów politycznych, bez względu na sprawiedliwość materialną. Wizja U. Scarpelliego przyjmuje konieczność poszanowania aksjologicznego porządku konstytucyjnego, a tym samym afirmacji wyrażonych za jego pośrednictwem wartości społecznych. Można powiedzieć, że prawo ma janusowe oblicze – z jednej strony ma chronić prawa obywateli i służyć zabezpieczeniu interesów politycznych różnych grup, z drugiej limitować działania organów władzy publicznej.

Jak podkreślił ów autor:

wybór polityczny jest nieodłączny dla pozytywizmu prawnego, ale ten wybór polega na wyborze prawa pozytywnego, zidentyfikowanego przez jego cechy formalne, to jest wybór nauki prawa i praktyki, która, biorąc pod uwagę prawo pozytywne, jest badana i stosowana wiernie i niezależnie od jakiegokolwiek osądu wartości¹⁴.

Innymi słowy, decyzja o przyjęciu metody pozytywizmu prawniczego nie ma charakteru apriorycznego, lecz zależy przede wszystkim od dokonania wcześniejszego wyboru politycznego, w którym akceptuje się istnienie systemu prawa pozytywnego. Normy prawne powinny być oddzielone od norm moralnych i poznawane w sposób wolny od wartościowania¹⁵. Powyższe uwagi wydają się trochę paradoksalne, ponieważ zakładają one, że o ile tworzenie prawa przez parlament jest wyrazem afirmacji pewnych wartości moralno-politycznych, o tyle stosowanie prawa przez organy wymiaru sprawiedliwości ma być obiektywne i bezstronne. Cytując U. Scarpelliego, działalność sędziego powinna zmierzać do „bezstronnego wykonywania niebezstronnego wyboru politycznego prawodawcy”¹⁶.

Pozytywistyczna metoda badania prawa nie jest, według U. Scarpelliego, neutralna aksjologicznie, lecz odwołuje się do dominujących intencji i wartości, mających zasadniczy wpływ na podejmowane decyzje. W tradycyjnym rozumieniu pozytywizm prawniczy aspirował do stworzenia podstaw nauki prawa, bazującej na ścisłej metodologii i danych doświadczalnych, podobnie jak nauki przyrodnicze. Według włoskiego myśliciela nauka prawa ma zupełnie odmienny charakter, wykazując znaczące różnice w stosunku do modelu nauk empirycznych. Przedmiotem badania prawoznawstwa jest zbiór norm prawnych ustanowionych wolą ustawodawcy. Ponadto celem interpretatora jest

¹⁴ U. Scarpelli, *Cos'è il positivismo giuridico*, Mediolan 1965, s. 133.

¹⁵ C. Faralli, *La filosofia...*, s. 256.

¹⁶ U. Scarpelli, *I magistrati e le tredemocrazie*, „Rivista di diritto processuale” 1970/25, s. 647.

ustalenie znaczenia norm, będących wytycznymi dla ludzkich zachowań. Dla prawnika-pozytywisty normy nie stanowią zwykłych danych naukowych, ale są o tyle szczególne, że wymagają od konkretnej osoby zaangażowania aksjologicznego, tzn. na ich podstawie oceniane są i wartościowane rozmaite zachowania¹⁷.

Gdyby nawet zaakceptować ów naukowy element (w znaczeniu nauki *sensu largo*) w działalności prawniczej, to jednak nie wyczerpuje to istoty pozytywizmu prawniczego. Carla Faralli słusznie zauważyła, że Uberto Scarpelli przyczynił się tak naprawdę do przeorientowania modelu pozytywizmu prawniczego z obszaru nauki do obszaru aktywności politycznej.

W tym miejscu można postawić pytanie – takie jak stawia ów autor w tytule swej głównej publikacji – czym jest pozytywizm prawniczy? Według U. Scarpelliego stanowi on „aspekt techniki politycznej w celu osiągnięcia kontroli społecznej poprzez uregulowaną produkcję ogólnych i abstrakcyjnych reguł”¹⁸. Działalność naukowa pełni w podanym przypadku rolę służebną wobec zasadniczej funkcji regulującej prawa. W innym miejscu swej pracy podkreśla, że „praca naukowa nad prawem pozytywnym polega na jego zrozumieniu, precyzowaniu i odbudowie w rygorystyczny system (...) w celu służenia woli politycznej, która objawia się w tym prawie pozytywnym, w celu wdrażania dyscypliny stosunków społecznych, do których ta wola polityczna dąży”¹⁹. Ustawodawca posługuje się ogólnymi i abstrakcyjnymi normami do realizacji, za ich pośrednictwem, działań władczych w sferze imperium. Prawo nie jest czymś samowystarczalnym, ponieważ wchodzi w interakcje z innymi systemami normatywnymi (moralnym, zwyczajowymi, religijnymi) oraz otoczeniem społecznym, ekonomicznym i politycznym.

Rozwój koncepcji pozytywistycznych zachodzi równolegle do przeobrażeń organizacji politycznej nowoczesnego państwa. Rola prawników nie sprowadza się jedynie do bycia biernymi obserwatorami istniejącego systemu prawnego, ale powinna wyrażać się poprzez polityczne zaangażowanie na rzecz afirmacji i utrzymania nowoczesnego państwa. Pozytywistycznie zorientowany prawnik nie jest naukowcem zamkniętym „w wieży z kości słoniowej”, ale korzystając z instrumentów naukowych dąży do osiągnięcia celów politycznych, jakie przyświecają danej zbiorowości ludzkiej²⁰.

Akceptując prawo pozytywne jako ruch naukowy i metodę badawczą, nie należy zapominać, że zależy ono w głównej mierze od oceny natury politycznej i praktycznej, która wynika z określonych warunków historycznych, w jakich działają prawnicy²¹. Można stwierdzić, że odzwierciedla się to w codziennej praktyce zawodowej, obejmującej określone postawy, metody i doktryny, powszechnie akceptowane w środowisku prawniczym. Czynności podejmowane przez prawników (np. wykładnia prawa czy stosowanie reguł kolizyjnych) nie są schematycznymi działaniami, gdyż stanowią raczej twórcze stosowanie istniejących reguł prawnych²².

Rola prawa pozytywnego w nowoczesnym społeczeństwie jest o tyle relewantna, że obecnie żyjemy w dobie pluralizmu wartości, co implikuje potrzebę ugruntowania rudymenarnych zasad w określonej ludzkiej zbiorowości. Przestrzeganie prawa pozytywnego w państwie oznacza podporządkowanie się prawom, które społeczeństwo

¹⁷ F.M. Luna, *La Filosofia...*, s. 297–299.

¹⁸ U. Scarpelli, *I magistrati...*, s. 131.

¹⁹ U. Scarpelli, *I magistrati...*, s. 50.

²⁰ F.M. Luna, *La Filosofia...*, s. 301.

²¹ F.M. Luna, *La Filosofia...*, s. 328–329.

²² M. Troper, *The Italian tradition of legal positivism*, w: P. Mindus, T. Spaak (red.), *The Cambridge Companion to Legal Positivism*, Cambridge 2021, s. 160–161.

ustanawia zgodnie z własnym systemem wartości. Należy przyjąć, że posłuszeństwo prawu stanowionemu to ostatecznie wierność konstytucji, w tym wyrażonej w niej aksjologii. Jak pisze U. Scarpelli, wola polityczna wyrażona poprzez prawo stanowione, jest rozumiana jako ukształtowana „przez wartości, wybory, programy i nakazy zachowania, które, wyrażone w określony sposób, mogą, w pewnych warunkach, być przypisane całemu społeczeństwu, mogą być uznane za ogólną wolę społeczeństwa politycznie zorganizowanego”²³. Normy konstytucyjne stanowią podstawę systemu prawa pozytywnego, pełnią zarazem funkcje legitymującą i limitującą dla ustawodawcy. Wyznaczają ramy, w jakich określa się kierunki interpretacyjne norm ustawowych oraz ich ewentualnych zmian w przyszłości.

W swoich badaniach nad prawem włoski uczony odwołał się do znanego rozróżnienia H.L.A. Harta na zewnętrzny i wewnętrzny punkt widzenia. Uwzględnienie wewnętrznego punktu widzenia w teorii prawa wyraźnie odróżnia koncepcję Hartowską od tradycyjnego pozytywizmu prawniczego (np. Johna Austina czy przedstawicieli Koła Wiedeńskiego), ograniczającego się jedynie do zewnętrznego punktu widzenia. Reguły prawne mogą być postrzegane z pozycji niezaangażowanego obserwatora, odwołując się do czystej metody empirycznej, albo z perspektywy uczestnika pewnej grupy społecznej, zajmującego wobec nich (tj. reguł) swoje subiektywne stanowisko²⁴. Według H.L.A. Harta: „można bowiem odnosić się do reguł albo z pozycji jedynie obserwatora, który wcale ich nie akceptuje albo członka danej grupy je akceptującej i stosującej jako wskazówki postępowania”²⁵. W przypadku działalności prawniczej nie mamy do czynienia z naukowym, neutralnym, pozbawionym wartościowania podejściem do norm prawnych, gdyż zawsze u prawnika jest obecne jakieś zaangażowanie aksjologiczne, warunkujące sposób odczytywania wypowiedzi normatywnej. Norma nie należy do sfery faktów, jest raczej traktowana jako kryterium oceny ludzkich zachowań, podlega specyficznej interpretacji pozwalającej dokonać wyboru spośród wielu możliwych opcji²⁶.

Pozytywizm polityczny w ujęciu U. Scarpelliego oparty jest na założeniu, że działania podejmowane przez prawników nie są neutralne, ale wymagają uprzedniej akceptacji obowiązującego systemu prawnego, czyli właśnie przyjęcia wewnętrznego punktu widzenia. Wypowiedzi normatywne (np. dotyczące mocy wiążącej norm) są w istocie „wewnętrznymi” wypowiedziami, które afirmują istnienie jakiejś zasady fundamentalnej (np. Kelsenowskiej *Grundnorm* czy Hartowskiej *rule of recognition*), będącej zwornikiem całego systemu. Akceptacja rzeczonyj zasady musi wynikać z decyzji politycznej, nie może być usprawiedliwiona skutecznością prawa, gdyż w takim wypadku popadamy w błąd naturalistyczny, tj. to, co powinno być (sfera powinności) nie może być wyprowadzone z tego, co jest (sfera bytu)²⁷.

Odwołując się do podziału H.L.A. Harta na zewnętrzny i wewnętrzny punkt widzenia, można powiedzieć za Riccardo Guastininim, że wypowiedzi „wewnętrzne” nie odnoszą się „do” prawa, są to raczej wypowiedzi „w” prawie, a więc zgodne z wcześniej zaakceptowanym systemem norm²⁸. Wybór prawa wynika z uprzedniej decyzji politycz-

²³ Cyt. za: F.M. Luna, *La Filosofia...*, s. 317.

²⁴ Zob. M. Lelencz-Czarnak, *Aktualność filozofii prawa Herberta Harta jako krytyki pierwotnego pozytywizmu prawnego oraz jej otwartość na koncepcję racjonalności praktycznej*, Warszawa 2021, s. 49.

²⁵ H.L.A. Hart, *Pojęcie prawa*, tłum. J. Woleński, Warszawa 1998, s. 127.

²⁶ F.M. Luna, *La Filosofia...*, s. 302.

²⁷ M. Troper, *The Italian...*, s. 161.

²⁸ Zob. R. Guastini, *Le «point de vue» de la science juridique*, „Revue interdisciplinaire d'études juridiques” 2007/2, s. 49–58.

nej, która warunkuje na płaszczyźnie aksjologicznej, jakie prawo będzie obowiązywać. Reguły prawne nie są czymś, co istnieje poza jednostką, gdyż wymaga to przyjęcia przez nią postawy krytyczno-refleksyjnej wobec tych reguł.

4. Wnioski

Włoska myśl prawnicza w XX wieku inspirowała się dorobkiem takich uczonych, jak Hans Kelsen, Herbert L.A. Hart czy Alf Ross. W odróżnieniu od większości przedstawicieli ówczesnego pozytywizmu prawniczego jednym z głównych założeń Uberta Scarpelliego było przeniesienie refleksji na temat pozytywizmu ze sfery nauki do sfery polityki. Współczesny prawnik nie jest bezstronnym, neutralnym obserwatorem życia społecznego, lecz poprzez swoje wybory staje się jego aktywnym uczestnikiem. System prawny jest ludzkim wytworem, a jako taki musi być rozpatrywany przez pryzmat norm, ocen i wartości. Wypowiedzi normatywne są formułowane z wewnętrznego punktu widzenia, co wymaga uprzedniego zaangażowania się danej osoby, przyjęcia określonej postawy krytyczno-refleksyjnej wobec reguł prawnych. Pozytywizm prawniczy znajduje swoje uzasadnienie ideologiczne poprzez odwołanie do sfery etyczno-politycznej. Działalność prawnicza polegająca na rekonstrukcji, systematyzacji i interpretacji norm, służy w istocie wyrażeniu woli politycznej społeczeństwa zorganizowanego w nowoczesne państwo. Normy prawne nie są czymś „zawieszonym” w aksjologicznej próżni, ale każdorazowo pozostają związane z zasadą fundamentalną systemu prawa.

Analizując stanowisko U. Scarpelliego łatwo zauważyć, że odczytuje on pozytywizm prawniczy w zupełnie nowym świetle, odrzucając utrwalone pozytywistyczne aksjomaty. Prawo jest rezultatem celowej aktywności podmiotów wyposażonych w kompetencje prawodawcze, które w ten sposób realizują określone cele polityczne. Włoski myśliciel zwraca uwagę, że:

wybór polityczny jest zatem nieodłącznym elementem praktyki i nauki prawa o orientacji juspozytywistycznej, które, postrzegając system prawa pozytywnego z wewnętrznego punktu widzenia, akceptują tę zasadę fundamentalną i działają w systemie zgodnie z wewnętrznymi kryteriami ważności, opartymi na zasadzie fundamentalnej. (...) Osądy ważności w systemie prawa pozytywnego zakładają zasadę fundamentalną systemu, a akceptacja tej zasady fundamentalnej wiąże się z wyborem politycznym²⁹.

Podporządkowanie się tak stanowionemu prawu należy rozumieć jako lojalność wobec tych praw, które dana zbiorowość ludzka ustanawia dla siebie zgodnie z własnymi wartościami.

Legal and Political Positivism – Uberto Scarpelli's Concept

Abstract: Unlike for most representatives of legal positivism, for Scarpelli one of the main assumptions was that reflection about positivism should be transferred from the sphere of science to the sphere of politics. The legal system is a human activity, and as such it must be considered through norms, assessments, and values. Normative statements are formulated from an internal point of view (according to Hart), which requires prior involvement of a given person and the adoption of a specific critical and reflective attitude towards legal

²⁹ U. Scarpelli, *Cos'è il positivismo...*, s. 89.

rules. Legal activity consisting in the reconstruction, systematization, and interpretation of norms essentially serves to express the political will of society organized into a modern state. This political will, expressed through positive law, is understood as shaped by values, choices, programmes, and imperatives of behaviour, which, expressed in a certain way, can, under certain conditions, be attributed to the entire society, can be considered as the general will of a politically organized society. Law is the result of purposeful activity of entities equipped with legislative competences, which thus pursue specific political goals.

Keywords: Scarpelli, positivism, political, legal, norms, legal system

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES:

- Borsellino, P. (2012). Bobbio, Norberto. In Christopher B. Grey (red.), *The Philosophy of Law. An Encyclopedia*. London-New York: Routledge.
- Falk, R.A., Shuman, S.I. (1961). The Bellagio Conference on Legal Positivism. *Journal of Legal Education*, vol. 14, No. 2.
- Faralli C. (2015). *La filosofia del diritto contemporanea I temi e le sfide*. Bari: Editori Laterza.
- Faralli C. (2016). Legal Philosophy in Italy in the 20th-Century. In Enrico Pattaro, Corrado Roversi (eds), *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence: Legal Philosophy in the Twentieth Century: The Civil Law World*, vol. 12. Netherlands: Springer.
- Guastini, R. (2007). Le « point de vue » de la science juridique, *Revue interdisciplinaire d'études juridiques*, no. 2, vol. 59.
- Hart, H.L.A. (1998). *Pojęcie prawa*, tłum. J. Woleński, Warszawa.
- Jackson, B.S. (2010). Legal Semiotics and Semiotic Aspects of Jurisprudence. In Anne Wagner, Jan M. Broekman (eds), *Prospects of Legal Semiotics*. Dordrecht-Heidelberg-London-New York: Springer.
- Leleno-Czarnak, M. (2021). *Aktualność filozofii prawa Herberta Harta jako krytyki pierwotnego pozytywizmu prawnego oraz jej otwartość na koncepcję racjonalności praktycznej*. Warszawa: Liberi Libri.
- Luna, F.M. (2008). *La Filosofía del Derecho de Uberto Scarpelli Análisis del lenguaje normativo y Positivismo Jurídico* (tesis doctoral). Alicante: Universidad de Alicante.
- Scarpelli, U. (1965). *Cos'è il positivismo giuridico*. Milano: Edizioni di Comunità.
- Scarpelli, U. *I magistrati e le tre democrazie*. *Rivista di diritto processuale*, XXV.
- Troper, M. (2021). The Italian tradition of legal positivism. In Patricia Mindus, Torben Spaak (eds.), *The Cambridge Companion to Legal Positivism*. Cambridge: Cambridge University Press.